

Att tala sanning

– Berättandets betydelse för etablerandet av trovärdighet i våldtäktsmål

Simon Ekström

Stockholms universitet

Etnologiska institutionen

106 91 Stockholm

Sverige

E-post: simon.ekstrom@etnologi.su.se

Abstract:

The article shows how a widespread sexualisation of women paved the way for the questioning of their credibility. With the help of morally heightened descriptions of what had happened before, during and after the particular course of events, the inquiry and legal proceedings were conveyed in the form of pictures of individual guilt or innocence, credibility or depravity.

It was a narrative devoted to achieving something: creating and communicating a set of moral positions. Whether we analyse the man's or the woman's own versions, the prosecuting or defence counsel's descriptions, or the scientific, psychiatric judgements of character, the narrative in itself stands out as the vehicle that steers the strategic first impression.

The supposedly neutral magistrate could not manage without knowledge of the individual's character and credibility. But as a consequence something else was also upheld. Through the selection of cases that went forward to prosecution and conviction, the judicial apparatus upheld the distinctions that the law was intended to stand above. At the same time as the police and court deemed it essential to find out whether the woman ought to be set in the frame of idealised or undesirable womanhood and whether the man ought to be regarded as either normal or deviant, the idea of a connection between personal ethics and individual credibility was strengthened. In this way, the court also contributed to the reproduction of those stereotypes that lead to the idea that only certain men can be said to be perpetrators and that only certain women can be said to be victims.

Under åren 1946–50 hörde Stockholmspolisen ett hundrafemtiootal män om delaktighet i påstådda våldtäkter eller våldtäktsförsök. Resultatet blev till sist sjutton åtal och elva fällande domar. Det var inte lätt att få någon dömd för våldtäktsbrott. Då, som nu,

var det också av största vikt att veta hur man som offer, misstänkt, åklagare och försvarare skulle lägga sina ord. Till stor del var det nämligen genom sina berättelser som de inblandade hade möjlighet att stärka sina respektive positioner. Denna artikel handlar

Nyckelord:

*Våldtäkt,
berättelser,
rätten,
trovärdighet,
stereotyper*

om hur man i både polisförhör och rättssalar förhöll sig till vissa grundläggande antaganden rörande 'offret', 'gärningsmannen' och 'våldtäkten'.¹

Utgångspunkten är emellertid den lite mer öppna frågan om hur trovärdighet raserades och försvarades i dessa halvsekelgamla våldtäktsärenden. Därmed berör vi också en juridisk och kulturell logik som fortsatt att ha en betydande inverkan också på våra dagars rättsfall (Sutorius 1999, Andersson 2002, Wennstam 2002). Efter en inledande beskrivning av begrepp och material följer en diskussion med avstamp först i polisens utredningar och därefter rättens förhandlingar. Grovt sett motsvaras detta av den kronologi som upprättas i och med att en kvinnas påstående om våldtäktsbrott resulterar i anmälan, utredning, och, eventuellt, rättegång.²

Att fråga sig hur trovärdighet konstrueras och raseras kan liknas vid ett intresse för hur de inblandade tar plats som aktörer på en scen. I den amerikanske sociologen Erving Goffmans *Jaget och maskerna* ([1959] 1974) är det ett sådant dramaturgiskt perspektiv som ligger bakom analysen av människors så kallade intrycksstyrning. Vad Goffman framhåller är att gestaltningen av den identitet som en individ vill föreställa och förmedla hela tiden måste vara i samklang med rådande sociala förväntningar rörande hur en sådan person *uppträder* och *är*.

Det finns med andra ord en uppsättning mer eller mindre färdiga manus som vi alla förhåller oss till i vår vardagliga iscensättning av oss själva. Dessa manus är vare sig färdigskrivna eller omöjliga att förändra, men de sätter upp gränserna för hur våra olika roller ska framföras för att andra ska ta till sig iscensättningarna som övertygande. För att bli uppfattade som redliga och

sannfärdiga måste vi till exempel veta att bete oss så att vi inte avfärdas som fallna för överdrifter eller som uppenbart lögnaktiga. I likhet med åklagarsidan och försvaret var de kvinnor och män som figurerade i våldtäktsutredningarna väl medvetna om vad som krävdes för att de skulle uppfattas som trovärdiga. Likaväl som de visste vilka tillskrivna identiteter den egna gestaltningen borde undvika att blåsa till liv.

Närvaron av den typ av antaganden som omnämns i ingressen ska inte underskattas. I polisförhören var allt möjligt att berätta, men bara vissa berättelser kunde leda till åtal. Den berättelse som presenterades måste inte bara vara sammanhållen och välstrukturerad, alltså ha en tydlig narrativ form, för att framstå som övertygande måste den också appellera till vissa redan erkända kulturella förebilder (Jackson 1990). Förutsättningen för att kvinnans utpekande skulle kunna framstå som övertygande var med andra ord att domstolen gavs en möjlighet att 'känna igen sig' i hennes berättelse (jfr Emerson 1996).

Berättande och berättelser

Artikeln kan beskrivas som ett empiriskt förankrat resonemang om hur denna förförståelse banade väg för premierandet av en viss sorts berättande, samtidigt som andra typer av berättelser tystades eller omöjliggjordes (jfr Drakos 2000, Nylund Skog 2002). Det faktum att jag talar om 'berättelser' ska dock inte förstås som att jag ser materialet som påhittat. Istället, vill jag understryka, är min avsikt att visa i hur hög grad juridiska kategorier som trovärdighet, ansvar och brottslighet var något som vanns och fördelades i kraft av just berättande och berättelser. Med denna ingång framstår det som tydligt både hur trovärdighet var ett kapital, något som kunde vinnas och som kunde förloras, och hur 'sanningen' var resultatet av en räkka förhandlingar.

Innan vi går vidare bör det preciseras vad det är jag här avser med en 'berättelse'. Rent allmänt kan detta sägas vara en framställning om något, begåvad med en tydlig poäng, markerad början, episodisk fortsättning och väl avgränsat slut (Labov 1972).³ De redogörelser som förekommer i polisutredningar, läkarutlåtanden och domstolsförhandlingar kan också mestadels förstås utifrån ett sådant genremässigt kriterium.⁴ Men vad som här är viktigare, är frågan om vad detta berättande *användes till* och vad berättelserna egentligen *åstadkom*.⁵ Jag ska strax bli lite tydligare med vad detta perspektiv leder till för analytiska ingångar.

Låt oss börja med att länka vårt tema till förutsättningarna för den rättsliga verksamheten. Under arbetet med min avhandling *Trovärdighet och ovärdighet. Rättsapparaternas hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott. Stockholm 1946-50* (Ekström 2002a) kom jag efter hand att fokusera på de processer varigenom trovärdighet blev ett kapital som etablerades, utmanades och raserades.⁶ Allt eftersom blev jag också klar över i hur hög grad detta skedde i kraft av parternas berättelser. Följaktligen började jag att betrakta berättandet som en arena: som en 'plats' där det fördes en kamp om innebörder och betydelser, där associationer och sexualiserade tillskrivningar användes för att mana fram *trovärdiga offer* och *sannolika förövare*.

Det ligger förvisso inget nytt i hävdandet att den rättsliga verksamheten till stor del är beroende både av de konventioner som utmärker berättelsen som genre och av olika former av narrativa inslag (jfr Amsterdam & Bruner 2000, Bruner 2002). Vad gäller de anmälade kvinnorna, de utpekade männen, poliserna och domstolarna förde detta med sig att de alla förhöll sig till en i stora stycken gemensam förförståelse. Gång efter annan åter-

kom i olika typer av källor – polisförhör, rättegångsprotokoll, rättspsykiatriska utredningar och domskäl – föreställningen om att ett 'riktigt' övergrepp utmärktes av att där fanns ett oskyldigt offer, en abnorm (och farlig) gärningsman och ett oväntat överfall (jfr Boëthius 1976, 1990). Längre fram får vi anledning att återkomma till dessa tre stereotyper. För ögonblicket räcker det om vi vet att det var mot bakgrund av ett sådant *våldtäktens nyckelscenario* (Ekström 2002a, jfr Ortner 1975) som kvinnans anmälan jämfördes och, för det mesta, avfärdades.

Höjer vi blicken ur det som då var mitt källmaterial, inser vi snart alltså att den rättsliga verksamheten till sin natur är beroende av berättelser. Det är med utgångspunkt i parternas berättande som domstolen ska ta ställning till om något brottsligt blivit begånget, om något brott går att bevisa, samt hur någon i så fall ska bestraffas. Domstolens egen gärningsbeskrivning, vilken vanligen återfinns i de domskäl som motiverar och förklarar rättsens beslut, är i detta perspektiv inget annat än den *auktoriserade berättelsen* om vad som verkligen hände. Vad detta innebär är att domstolen i en mening själv skapar den sanning som rätten är satt att utreda. Strängt taget finns det innan en fällande dom ingen brottsling och heller inte något juridiskt legitimt offer. Men så snart som utslaget är satt på pränt och har vunnit laga kraft träder den misstänkte in i sin nyvunna status som kriminell och kan den fördelade få tillgång till sitt juridiska erkännande. Då, men först då, har verkligheten ramlat på plats. Precis som läkaren och psykiatrikern skapar socialt erkända identiteter genom sitt bruk av diagnosen gör domstolen detsamma med sitt utslag, och i likhet med de båda förra gör den detta i kraft av sin egen berättelse.

Några klargöranden

I avhandlingen görs en genomgång av samtliga de (147) ärenden som Stockholmspolisens i sitt brottmålsdiarium antecknat som våldtäkt eller våldtäktsförsök.⁷ Med detta ville jag belysa vad det var som krävdes för att en anmälan skulle resultera i ett rättsligt ansvar. Eller annorlunda uttryckt, vid vilken punkt menade rätten att det var ställt utom rimligt tvivel att den misstänkte gjort sig skyldig till våldtäktsbrott?

Helt naturligt innebär detta att fokus kom att ligga på skriftliga arkivalier av skilda slag. I den polisiära dossieren återfinns exempelvis utskrifter av polisförhör med anmälare, utpekad och eventuella vittnen, men ofta också läkarutlåtanden, korrespondens med olika myndigheter, samt olika former av personomdömen (från såväl rättspsykiatriker som familjemedlemmar, grannar eller bekanta). Den rättsliga akten rymmer på motsvarande vis de nedtecknade protokollen från förhandlingarna, olika inlagor som åberopats i rätten, liksom domstolens domar och domskäl. Det jag i det följande koncentrerar mig på att utveckla är ett av de tankespår som avhandlingen behandlar mer styvmoderligt: den roll som det konkreta berättandet spelade för utgången av dessa ärenden. Jämfört med avhandlingen innebär detta inte så mycket ett nytt perspektiv, som att jag här för samman ett antal av de resonemang som tidigare varit både utspridda som underordnade en mer generell genustematik.

Innan vi ser närmare på ett par särskilt illustrativa exempel från dossier och aktmaterialet är det emellertid nödvändigt med några ytterligare förtydliganden. Först vill jag förklara varför jag här inte fäster något större avseende vid om ett ärende ledde till åtal och fällande dom eller ej. I

det polisiära och rättsliga utredandet av de påstådda våldtäkterna uppträder ett stort antal aktörer alla *som berättare*. Anmälare, misstänkta gärningsmän, poliser, jurister, läkare och rättspsykiatriker har samtliga något att säga, och alla lägger de sina ord så att deras framställningar ska övertyga någon annan. Vare sig ärendet gick vidare eller ej säger det myller av berättelser som återfinns i utredningarna därmed något väsentligt om vad som under en viss tid varit meningsfullt att lyfta fram och hänvisa till.

Föga förvånande innehåller utredningarna skildringar av påstådda övergrepp, köpta konsumgängen och frivilliga samlag, men både dossieren och akten flödar samtidigt av beskrivningar om moral och omoral, skötsamhet och våldsbenägenhet, psykopati, tidiga skallskador och ofördelaktiga umgängen. Oberoende av om den ursprungliga kontexten är ett polisförhör, en rättslig förhandling eller en psykiatrisk utredning menar jag att vi kan söka efter det sammanhang där berättandet framstår som motiverat.

Jag påstår däremot inte att det rättsliga resultatet av kvinnans anmälan *endast* vilade på berättelser och berättande. Vad jag hävdar är något annat. Nämligen att även om en 'bra' berättelse inte garanterade framgång, var det ändå genom det egna berättandet som aktörerna förhöll sig till den ovan nämnda förförståelsen av vad en våldtäkt är och hur man känner igen ett offer och en förövare. Icke minst framstår detta som tydligt då rätten finner anledning att formulera sig kring olika framställningars verklighetsanspråk. I uttalanden som "fröken Lindgrens berättelse har det självupplevdas karaktär" poängteras vikten av att presentera en redogörelse som kan tas för en autentisk upplevelse.⁸

Berättande och sexualisering

De paragrafer som vid denna tid reglerade våldtäktsbrottet ansågs betyda att mannen med så kallat *absolut våld* skulle ha brutit kvinnans *till det yttersta* gjorda motstånd (SOU 1953:14:232). Samtidigt visar genomgången av de aktuella ärendena att det i vissa fall, enkelt uttryckt då kvinnan kunde anses vara 'särskilt skyddsvärd' (dvs handikappad, anmärkningsvärt ung eller gammal), inte krävdes tillnärmelsevis lika mycket våld som när hon kunde misstänkas för någon form av sexuell omoral (Ekström 2002a). Vad fanns det då för möjligheter att mot bakgrund av denna potentiella osedlighet stärka sina chanser som misstänkt respektive anmälare?

I utskrifterna från polisförhören möter vi historier om häftiga, uppbrusande män och oskuldsfulla, lättsinniga, lösaktiga ibland till och med perversa kvinnor. Berättelser om våldsamma övergrepp och rekorderliga fruntimmer blandas med beskyllningar om alltför mycket drickande, brutal misshandel och misstänkta promenader längs stadens ökända horstråk. Uppger sig mannen, lika hänsynsfullt som påpassligt, ha tagit säden i den egna näsduken, menar kvinnan att han hånfullt frågat henne om hon sitter och tänker på ungen som ska komma om nio månader.

Gemensamt för både kvinnor och män är att det i första hand är den kvinnliga sexualiteten som framstår som ett särdeles centralt område, något som kan ifrågasättas och misstänkliggöras, något som måste försvaras och återupprättas. Men vad förhörsprotokollen också visar är i vilken stor utsträckning detta intresse delades av polisen. Om männen ville framställa kvinnorna som sexuellt initiativrika och erfarna så ville de polisiära utredarna veta vidden av denna aktivitet. Följaktligen tillfrågades kvinnor som anmält sig våldtagna om de "njutit" av

könsumgänget eller om de fick "utlösning" under akten. De något yngre kvinnorna och flickorna får istället redogöra för om de fortfarande är oskulder, något som också rutinmässigt besvarades av läkarundersökningen.

I männens detaljerade berättelser om hur samlagen gått till, vilka ställningar som använts och vilka repliker som yttrats, antar intresset för den kvinnliga njutningen ibland närmast pornografiska dimensioner. Även om skildringarna till viss del förklaras av utredarnas dokumentära syften går de ofta utöver vad en utredning synes kräva. En man berättar i en utvikning om hur han vid ett helt annat tillfälle passat på att sticka in ett finger i anmälares slida, allt medan de båda suttit i förtroligt samspråk med hennes faster. Händelsen äger rum vid ett cafébord på Gröna Lund. Flera andra beskriver hur kvinnorna först själva fört in "manslemmen" i slidan och sedan haft brått att föra den tillbaka då den tillfälligt halkat ut. Kvinnorna är i dessa berättelser angelägna om sin egen njutning, ibland mer ivriga än männen. De kan "helt lättsinnigt" ligga på rygg och säga att det känns "härligt". En otrogen hustru som just ska ha fått fyra orgasmer, vill sedan ha mannens bekräftelse på sin egen sensibilitet: "Tycker du att jag är så kall, som Bertil påstår?"

Det var med hjälp av historier som dessa som männen kunde stärka sin egen position som misstänkta. Kvinnor, eller flickor, som på detta vis tillskrevs ett sexuellt intresse utöver det vanliga bröt inte bara mot föreställningar om den kvinnliga sexualitetens normala uttryck. De förbröt sig också mot de moraliserande anspråk som gjorde gällande att kvinnor skulle uppträda på ett visst sätt för att betraktas som tillförlitliga även i andra avseenden. Då kvinnan beskylldes för att vara "slampaktig", "lösaktig" eller "otrogen" bidrog henne erotiska intresse alltså till

bilden av hennes själv som opålitlig (jfr Palmblad 2000a, 2000b, även Eivergård 2000). Den sexuellt aktiva kvinnan är i våldtäktsärendena avgjort mindre trovärdig än den som bättre vet att hålla på sig (jfr Adler 1987, Temkin 1987).

Det var således genom att kvinnlig sexualitet *borde* vara måttlig och återhållsam som det blev meningsfullt att med hjälp av utbroderade skildringar utmåla kvinnornas sexuella aktiviteter som ivriga, högljudda och skamlösa. På ytan handlar det om att tillbakavisa påståenden om övergrepp genom att framställa den kvinnliga parten som villig till samlag. Men beskrivningarna av kvinnans önskan om sexuell njutning var också ett sätt att diskvalificera hennes karaktär och ifrågasätta hennes egen berättelse. Kvinnor som inte kunde begränsa sin sexualitet till rätt tillfälle och sammanhang betraktades helt enkelt som mindre tillförlitliga än de som kunde antas vara mer skötsamma.⁹

Endast undantagsvis konstruerade kvinnorna bilden av mannen som föröware genom att göra anspelningar på dennes sexuella rykte eller liknande.¹⁰ Manlig omoral kan i redogörelserna kopplas samman med sexualitet, men då i första hand genom beskrivningar som betonar de udda inslagen i männens beteende eller önskemål. Vanligare var i så fall att kvinnorna betonade motpartens brist på självkontroll. I flera fall byter männen i kvinnornas historier helt oväntat skepnad. Den man som tidigare under kvällen uppträtt oklanderligt lämnar överraskande plats för en pockande och otålig våldsverkare. I starkt laddade ögonblicksbilder manar anmälarnas berättelser här fram männen som alldeles från sina sinnen:

han ställde sig framför henne och 'såg farlig ut' och höll händerna knutna. Han 'stod och retade upp sig' och 'såg ut som om han skulle kasta sig över mig

vilken minut som helst' /.../ ömsom öppnade och knöt händerna och slog med armarna.

Ur polisens förhör, 1947.

I kvinnornas versioner bubblar en hotande och pockande sexualitet tätt under skinnet på männen. När anmälarna redogör för vidlyftiga önskemål om upprepade samlag eller oralsex bidrar detta till att framställa de misstänkta som rön för sin egen okontrollerade drift. Eftersom snedvriden och/eller överdriven drift i kombination med bristande självkontroll ansågs utmärkande för sexualbrottslingar kunde detta givetvis vara förödande för den utpekade.¹¹

Karaktär och omdöme

Långt innan ett våldtäktsärende avancerade så långt som till domstol, hade dock både personer och beskrivningar underkastats en hel serie värderande bedömningar. En av de frågor som de polisiära utredarna regelmässigt såg till att få besvarad var just: hur tedde sig, inte bara platsen för det påstådda övergreppet, utan också de agerande själva? Ibland bad man därför närvarande eller ingripande personer att berätta om sina omedelbara intryck. Var kläderna i oordning, sängen obäddad och möblerna välta talade det för anmälares berättelse, det samma gjorde tydliga skador och ett allmänt upprivet sinness tillstånd. Omvänt betraktades frånvaron av skador eller sönderslitna kläder, liksom ett alltför oberört uppträdande omedelbart efter det påstådda övergreppet, som ett tecken på att inget otillbörligt ägt rum.

Det hände också att upptagenheten av den fysiska kroppen kombinerades med ett intresse för kvinnornas, och även männens, själsliv. Bedömdes ärendet vara av en sådan dignitet att ett åtal kunde komma på fråga, efterfrågades på ett tidigt skede i utred-

ningen ofta sakkunnigt psykiatriskt stöd för huruvida anmälaren var att lita på. Raderna nedan är hämtade från ett sådant omdöme rörande en dövstum kvinna som anmält ett övergrepp till polisen.

I intellektuellt avseende är Hedberg väl utrustad bortsett från de brister, som följs av hennes lyte såsom dövstum och som nedan delvis angivits.

Karaktärologiskt visar hon vissa särdrag, som enligt min hittillsvarande erfarenhet tämligen regelbundet brukar förekomma hos dövstumma. Bland annat visar hon en påfallande, godtrogen naivitet samt en utpräglad eftergivenhet och tjänstvillighet. Tydligt framträdande var även hennes bristande förmåga av inlevelse i en tänkt situation samt att förutse ett händelseförlopp.

Härtill kommer, att hon tills för cirka ett halvt år sedan levat i mindre förhållanden och en relativt väl skyddad miljö och på grund därav har en mycket begränsad erfarenhet av storstaden. På grund av hennes lyte är hennes förmåga att samla erfarenheter försvårad.

På grund av allt, vad jag sålunda iakttagit och erfarit, anser jag det ur psykologisk synpunkt både rimligt och möjligt, att så kan ha inträffat, som hon meddelat till polisrapporten om förloppet av de åtalade händelserna.

Ur polisens dossier, 1946.

Vad vi särskilt ska lägga märke till är hur konstruktionen av kvinnan som ett tänkbart och trovärdigt offer sammanfaller med betonandet av hennes oskuldskraft. Det var som innehavare av ett fortfarande oskuldskraft, naivt, godtroget och oförstört sinnelag som Hedbergs berättelse tillskrevs både rimlighet och möjlighet. Prövandet av anmälares trovärdighet var alltså inte bara

ett led i försöken att finna ut vad som skett. Utredningarna handlar i stora stycken också om att polis och åklagare försöker komma underfund med om personen ifråga kommer att *passera* som trovärdig i händelse av ett åtal. Vad saken gällde var kvinnans förmåga att övertyga andra, och mer specifikt rätten, om den egna tillförlitligheten.

I vissa av polisens dossierer är denna koppling – mellan ambitionen att avgöra i första hand kvinnornas, men ibland också männens, trovärdighet och försöken att bringa reda i deras personer – alldeles uppenbar. Lika uppenbart är att behovet av att definiera och bestämma kvinnan socialt och sexuellt i grund och botten motiveras av ett intresse för hennes karaktär. Genom att ringa in och nagla fast den kvinnliga anmälaren vid en tolkning av vem hon egentligen är, utgår man ifrån att hennes förflutna har någonting att säga om hennesandel, och att dennaandel har något att säga om hennes trovärdighet.

Då endera offret eller förövaren är relativt unga, framförallt i ärenden där barnavårdsnämnden inte redan blivit inkopplad, är det vanligen till föräldrarna man vänder sig för att ta del av utevanor, intellektuell och sexuell mognad, samt sexuella intressen. Vad gäller flickorna tycks det väsentliga vara att utröna om dessa bär på en gryende eller kanske redan utagerande sexualitet. Från polisens sida vill man därför ta reda på om de unga flickorna har uppnått köns-mognad.¹² Dessutom vill man veta om denna sexuella mognad står i samklang med ett intresse för det motsatta könet, om flickan är sexuellt intresserad och försigkommen.¹³

Polisens ansträngningar att bringa reda i de ungas personer kunde också leda till att familjemedlemmar och andra vårdnadshavare utnyttjades som välplacerade informanter. Vad som står på spel är inget

mindre än om anmälaren ska betraktas som en ännu så länge asexuell och oskyldig flicka eller som en sexuellt väckt, och därmed potentiellt lastbar, kvinna. Långtifrån alltid tar dessa karaktärsvittnen ställning för kvinnornas anmälningar. En mor som på detta vis beskriver dottern som fantasirik och opålitlig övertygar knappast åklagaren om det lämpliga i att driva ärendet vidare:

Flickan hade redan i barndomen en riklig fantasi och modern kunde aldrig lita på hennes uppgifter. Sommaren 1945 försökte hon begå självmord, varefter hon intogs på Barnängens barnhem, Gaveliusgatan 7, varifrån hon rymde efter några veckor. Efter denna tid har flickan bott hos modern. Hon har emellertid icke velat arbeta och om hon börjat på en plats så har hon snart slutat eller slarvat med detta. Greta vill helst vara fin dam och vara ute och dansa på nätterna och då modern förmanar henne bruser hon upp och blir ond samt berättar sedan för vänner och bekanta, att modern kört henne på dörren. /.../ Greta kom hem onsdag eftermiddag, men berättade icke att hon gjort polisanmälan utan skyndade sig ut med en sjöman för att gå på bio och kom hem sedan mycket sent.

Modern framhöll, att Greta är omöjlig att springa ute med än den ena mannen och än med den andre samt att hon ofta kan vara ute halva nästan hela nätterna.

Ur polisens dossier, 1947.

Det händer att även den misstänkte får sin karaktär kommenterad av sina närmaste i polisutredningarna. Men tonen i dessa omdömen är sällan lika sexuellt uppskruvad och heller inte lika centrerad kring

sena utevanor och mindre passande bekanta. Istället gäller kommentarerna olyckshändelser, sjukdomar och skador eller också underrättar man polisen om sonens, makens eller broderns besynnerliga beteende.¹⁴

Damer och kavaljerer

Naturligtvis måste det också framhållas att polis, åklagare och domstol många gånger hade en svår uppgift. Det var inte lätt att veta om något brott begåtts då dessa ärenden typiskt saknade såväl vittnen som övertygande teknisk bevisning. Konsekvensen blev att poliserna och åklagaren i praktiken oftast var tvungna att *välja* vem de skulle tro på. I förlängningen innebar detta att den trovärdighet som den anmälande kvinnan och den utpekade mannen kunde tillskrivas blev helt och hållet avgörande för om ärendet skulle gå vidare.

Just därför var teknikerna för att slå fast uppfattningen om någons tillförlitlighet väl utvecklade. Vi ska helt kort beröra ett av de sätt varpå en sådan teknik kunde operera. Som framkommit samlade polisen ofta in upplysningar från kvinnornas och männens familjemedlemmar, liksom man vände sig till grannar och myndighetsrepresentanter.¹⁵ Dessa källor utnyttjades som sagt för att utredarna skulle kunna skapa sig en bild av den kommenterades karaktär och vandel, men förhöret med kvinnan och mannen bjöd *i sig* också på sådana möjligheter. Med hjälp av små medel kunde den som tecknade ned förhöret styra läsarens, dvs åklagarens, associationer i vissa bestämda riktningar. Låt oss se lite närmare på ett av dessa förhørsprotokoll:

Måndagen den /.../ konfronterades fröknarna Lundgren och Olsson på Klara polisstation med en man, som misstänktes vara identisk med "Lasse".

Mannen igenkändes av båda damerna, vilka förklarade att "han var snäll han och gjorde ingenting, det var dom andra som var så där."

Ur polisens förhör, 1949.

Alldeles som vi ser ovan kom de hörda i polisförhören till tals som "strimnor av citerade svar" (Salomonsson 1998:98). Replikerna återges väsentligen i form av summerande beskrivningar där sekvenser med frågor och svar skrivs om till löpande text och ett tämligen korrekt skriftspråk. Då förhören på detta vis transformeras till protokoll sker en räkka omformuleringar av vad personerna egentligen har sagt. Men det finns som synes undantag. I vissa förhör använder sig utredarna av en citeringsteknik där man avstår från att 'översätta' talspråkliga vändningar, idiom och slanguttryck. Genom ett sådant ordagrant citerande kan utredaren kommunicera ett intryck av vem det är som talar till den åklagare som ska avgöra frågan om åtal eller ej. Vi läser vidare i utredningen: "Sedan börja' han och skulle pussa en, men jag förstod ju, vad han ville, så jag vred och vände mig. /.../ I ansiktet och överallt klappade man i". Språket används för att signalera den talandes klasstillhörighet. Härigenom kunde protokollföraren åstadkomma en klassmarkör som samtidigt fungerade som en genväg till de hördas karaktärer. I dessa förhørsprotokoll var den talandes språkdräkt, dennes bruk av och grepp om språket, en förtäckt kommentar om moral och allmän trovärdighet.

Den ena av de två kvinnor som omnämns som "damerna" arbetade som servitris vid en kaffeservering. Den andra var arbetslös, men skulle inom kort börja en anställning vid Stockholms telefonstation. Efter ett besök på nöjesfältet Gröna Lund har de blivit erbjudna skjuts av tre yngre

män på motorcyklar "och enär damerna tyckte mycket om att åka motorcykel" accepterade de erbjudandet. Resan tar inte slut förrän inne på småvägarna i Lill-Jans skogen och väl tillbaka i stan säger sig en av de båda ha blivit utsatt för en våldtäkt. Det som gör den lätt raljanta tonen i ärendet begriplig är att epitetet damerna uttrycker ett implicit avståndstagande. Omskrivningen låter den som skött förhöret signalera att servitrisen Lundgren och den arbetslösa fröken Olsson absolut inte betett sig som, och därmed definitivt heller inte är, några damer.

Detta är heller inte någon isolerad företeelse. I ett annat protokoll säger sig mannen, presenterade som "kavaljererna" ha använt falska löften om underkläder och nylonstrumpor för att övertala kvinnorna till samlag. Det galanteri som antyds av ordvalet motsägs alltså effektivt av det nödtoftigt dolda prostitutionstemat. Andemeningen är densamma som i det förra förhöret: av sådana här personer är knappast annat att förvänta sig än sexuell utlevelse och otydliga ansvarsförhållanden. Precis som ovan löses anmälningarna upp i en kritik av kvinnorna själva. De borde inte ens ha inlåtit sig med de män de nu pekar ut som förövare.

Från förhör till tolkning

Vad förhöret med fröknarna Lundgren och Olsson visar är dock inte bara det moraliskt färgade klander som polisens frågor ofta aktualiserade, utan också frågan om vem som ska förstås som förhörets *upphov*. I redogörelsen manifesterar sig en metatext dold i det som är tänkt att vara kvinnans egen version. Som sentida uttolkare finns det därför skäl att dröja lite vid polisförhöret som kunskapskälla.

Förhörets kanske viktigaste syfte är att avlocka den hörde en tidsligt och rumsligt sammanhållen berättelse över vad som

hämt. Vanligen är dessa skrivna så att det formas en ram vari det uppträder en uppsättning kortare episoder. Skeenden och tidsplan fogas i förhörsprotokollen härigenom samman till en skildring som mynnar ut i endera 'Jag är utsatt för ett övergrepp' eller 'Jag är oskyldig till brott'.

De lämnade redogörelserna är dock inte bara beskrivningar av ett visst händelseförlopp. Det är också den hördas tillfälle att förmedla sin version och tolkning av vad som hänt. Framställningarna säger inte hur 'det var', men de visar hur någon påstår att man själv, eller någon annan, gjort saker och ting. Kort sagt är kvinnans och mannens versioner en arena där de båda (och ibland alltså även utredarna) väver in omdömen om vilken sorts omständigheter och vilken sorts människor som rättsapparaten hade att göra med.¹⁶ Därmed lånar sig de nedtecknade redogörelserna också till frågor om hur kvinnor, genom sitt berättande, åstadkommit skildringar av övergrepp och om hur män, med hjälp av andra berättelser, sökt neutralisera sådana beskyllningar.

I detta sammanhang återstår ett viktigt påpekande: även om jag avhandlar citat och berättelser har detta inget att göra med vilken version av det inträffade som ska hållas för *sann*. Vi lär aldrig få veta om de kvinnor som anmälde sig våldtagna var utsatta för övergrepp eller ej. Men källorna representerar icke desto mindre den verklighet där utredningar, undersökningar och utfrågningar ägde rum, och där anmälningar endera blev avskrivna eller gick vidare till rättslig prövning. I denna begränsade mening har vi att göra med ett material som måste tillskrivas vissa objektiva kvaliteter.

Men att diskutera kvinnornas och männens eget berättande ser ut att förutsätta något som vi nu sett är långt ifrån självklart, nämligen att det verkligen är den kvinnliga anmälaren och den manlige utpe-

kade som yttrar sig i förhören.

Tvärtemot ett sådant antagande är det fullt möjligt att betrakta förhörsprotokollen som blott och bart konstruktioner sprungna ur en polisiär ambition att skapa sammanhang, kronologi och begriplighet i en räckta händelser och situationer. Förhören kan på detta vis uppfattas som en direkt utlöpare av ett polisiärt kunskapsande. Samtidigt är det inte mindre uppenbart att i de redogörelser som rättsapparaten kräver att de inblandade ska kunna lämna har både männen och kvinnorna en viss möjlighet att laborera med 'sanningen'.

Slutsatsen blir att den nedtecknade berättelsen är en tummelplats för delvis motstridiga viljor och syften, manifestationer av *mötet* mellan polisens vilja att veta och kvinnornas respektive männens vilja att berätta. Alldeles som i en mekanisk verkstad fogar polisen och den hörde ihop lösa delar till en gemensam redogörelse.¹⁷ Även om initiativet i förhöret kan sägas ligga hos den som formulerar frågor och följdfrågor, väljer de utfrågade i viss mån själva vad de vill göra av sina svar. De lyfter fram en eller annan omständighet, förtiger något annat och hittar säkert ibland på något tredje. Efter att ha fogat till ändringar och förtydliganden intygar de till sist att protokollen stämmer överens med vad de sagt.¹⁸ För den hörde eller hörda är det väsentliga rimligen att det råder en godtagbar överensstämmelse mellan protokollets redogörelse och de poänger och sakframställningar man själv velat göra.¹⁹

Sammanfattningsvis blir berättandet därmed såväl rättsapparaten *mål* som de hörda *medel*. Inhämtandet av den enskildes berättelse är å ena sidan avgörande för polisens, åklagarens och rättens möjligheter att agera i ansvars- och skuldfrågan. Å andra sidan är detta samtidigt det tillfälle och det redskap som tillåter både kvinnan

och mannen att på en och samma gång stärka sin egen ställning och undergräva motpartens.

”sökt sitt försvar i offensiven”

Så här långt har vi mest uppehållit oss vid förhörsprotokollen och, i mindre utsträckning, vid kvinnornas och männens eget berättande. Men precis som förhørsledaren i ärendet med de båda ”damerna” var fullt på det klara över ordens och ordvalens betydelse, visste även åklagare och advokater vad det var som borde lyftas fram vid en eventuell rättegång. Vi ska ta del av ett sådant anförande. Utdraget är valt för att visa att domstolens juridiska kontext inte alls behövde betyda vare sig färre moraliserade utsagor eller mindre av kulturbundna föreställningar rörande kön, klass och sexualitet jämfört med vad vi träffat på i polisens dossierer. Mannens försvarare kommenterar här de uppgifter om ett våldtäktsförsök som lämnats av målsägaren, den dövstumma kvinna vi redan mött i ett läkarutlåtande:

Av utredningen i målet framgår icke att målsäganden varit utsatt för sådant rättsstridigt tvång, som för svaranden kan föranleda ansvar jämlikt 15 kap. Strafflagen. Å andra sidan har hans envishet vid försöken att på gatan inleda bekantskap med för honom obekanta kvinnor varit ägnad att väcka förargelse, men han anför till sin ursäkt att den flanerande publiken på Drottninggatan och Kungsgatan efter klockan 23 på lördagskvällen icke tar det så noga. På dessa gator, där prostitutionen försiggår tämligen öppet, finnas tre dansrestauranger / Virveln, Salle de Paris och Bal Palais i grannskapet av Stureplan / som alla lära vara mycket besökta. Härtill kommer en rad vin-

restauranger. Att allt detta sätter sin prägel på gatulivet på lördagskvällarna kan icke bestridas. Särskilt torde ungdomar av båda könen här anknyta med varandra utan ceremonier /.../

Frestelsen att bruka ”mera våld än nöden kräver” står städse på lur vare sig det gäller utslag av hat eller kärlek. Att avgöra var gränsen går, ställer stora anspråk på omdömesgillhet och kultur, helst som gränsen växlar efter omständigheterna. Sålunda torde vid leken mellan manlig och kvinnlig ungdom av arbetarklassen tonvikten böra läggas åtskilligt starkare på handgripligheter än fallet är inom borgarklassen. Det uppges med anspråk på obestridlig giltighet, att de unga arbetarkvinnorna kämpa till det yttersta om varje tum av sin person, icke medan de äro obenägna utan för att låta stegra eggelsen /.../

Hennes sätt att reagera, då hon plötsligt kom att stå ansikte mot ansikte med två damer och en herre, för henne obekanta, låter sig lätt förklaras av hennes önskan att komma i bättre dager, efter vad som hänt, varom hennes lätta klädsel talade sitt tydliga språk. Varje kvinna, som överraskas i en intim situation, söker framstå som offer för en man. Att hon nästa dag fullföljer sin intagna attityd och gör polisanmälan kan ha berott på hänsyn till fästmannen. Målsäganden är i så fall icke den första kvinna som sökt sitt försvar i offensiven.

Försvararens resonemang tar formen av en berättelse om skuld och ansvar. Att den anklagade ska förstås som oskyldig underbyggs med strategisk hänvisning till flera av de omständigheter som vanligen fördes fram som relevanta för dessa ärenden. På det begränsade utrymmet trängs ett miss-

tänkliggörande av kvinnans trovärdighet, åstadkommet med hjälp av associationer kring sena utevanor och olämpliga kvarter, samt antydningar om den därav antagligt bristfälliga vandeln och de dolda motiven för hennes anmälan, med ifrågasättandet av den misstänktes brottsliga uppsåt.²⁰ I både innehåll och tonläge framstår därmed inlägget som ganska typiskt för dessa ärenden.

Vi ska dock dröja lite extra vid detta exempel eftersom det lämpar sig för en analys av den moraliserande vokabulär som vanligen fungerade som ett nav för både männens och försvarets framställningar. Tidigare såg vi hur förhørsledaren i polisförhören kunde nyttja den hördes språkbruk som ett socialt distinktionsmedel. På ett snarlikt sätt använder sig advokaten här av en serie negativa konnotationer kring arbetarklassen för att konstruera en berättelse som inbegriper en såväl köns- som klassspecifik sexualitet. Arbetarna, företrädesvis de unga av båda könen, antas inte bara vara i besittning av en sexualitet med primitiva undertoner. Avsaknaden av kultur och omdöme gör också att umgängesfasonerna här lätt blir av det mer handgripliga slaget.

På en retorisk nivå konstrueras härigenom en berättelse som kombinerar en könslig separering av arbetarklassen med en universell 'man' respektive 'kvinna'. Både käranden (kvinnan) och svaranden (mannen) kommer att associeras med en *klassöverskridande* manlighet och kvinnlighet, samt med den rakt motsatta idén om den *klasstypiska* egenheten hos arbetarkvinnorna att bjuda motstånd bara för att ytterligare egga männen. Enligt advokaten kan inte Svensson klandras för att han, underförstått som varje annan man, inte förstått att fröken Hedberg inte var villig till samlag sedan hon följt med honom hem och han under ordnade former hängt upp

hennes ytterplagg i kapprummet. Likaså har fröken Hedberg bara gjort det, som varje annan kvinna skulle gjort när hon överraskats i en intim situation, nämligen söka framstå som "offer för en man".

På detta vis pendlar framställningen mellan en generaliserande och en mer partikulär nivå av kön, klass och sexualitet. Både den klassöverskridande och den klass-typiska linjen ger retorisk kraft åt det övergripande syftet, att undergräva trovärdigheten i kvinnans anspråk. Härigenom stärker försvarets berättelse det juridiska argumentet att den tilltalade inte kan ställas till svars för det han anklagas för. För det första har det inte skett något brottsligt, och om det ändå har gjort det, har Svensson i alla fall inte förstått det, och då har det alltså ändå inte skett något brott.

Trovärdiga offer och sannolika förövare

Inledningsvis hävdade jag att anmälarens påstående om våldtäkt, medvetet eller ej, jämfördes med det persongalleri och de handlingssekvenser som antogs utmärka den typiska våldtäkten. Ju mer ofördärvad och asexuell kvinnan antogs vara till karaktär och leverne, desto troligare var det att hon också passade in i rollen som offer. Ju mer det påstådda övergreppet liknade ett oväntat överfall, desto mer sannolikt var det att anmälan fick ett rättsligt efterspel. Slutligen, ju mer mannen svarade upp mot förväntningar om psykisk instabilitet, oförbätterlig kriminalitet och extensiv sexualitet, desto större var möjligheten att han inte bara blev åtalad, utan också befanns skyldig (jfr Christie 2001). Tillsammans bildade dessa tre stereotyper grunddragen i den tolkningsram som gjorde utpekandet troligt, den utpekade sannolik och den utpekande trovärdig. Härigenom bar de också upp det scenario som var i hög grad vägledande för urvalet av de ärenden som

skulle gå vidare i det rättsliga maskineriet.

Men det låg ingen större jämvikt i det förhållandet att både anmälare och utpekad agerade för att gynna sina egna intressen. Att rättsapparaten hade så svårt att ställa män till ansvar för våldtäktsbrott berodde till en väsentlig del på att de kvinnliga anmälarna så lätt kunde sexualiseras av mannen eller dennes försvarare. Kvinnorna hade att hantera en överlappande kulturell och juridisk logik där deras handlingsutrymme beskars av att deras agerande så gott som alltid gavs en sexuell underton. Vad gäller männen kunde samma logik däremot betyda det rakt motsatta, deras handlingsfrihet ökade genom att deras beteende blev avsexualiserat.

Liksom det fanns offer och misstänkta som passade som hand i handske i rättsapparaten föreställning om den typiska våldtäkten fanns det nämligen också sådana som tedde sig mer osannolika. Ett förhör med ett sextonårigt affärsbiträde visar hur polisen till synes beredvilligt kunde acceptera de icke-sexuella avsikterna hos utpekade som inte passade in i den gängse bilden av en våldtäktsman. Den misstänkte säger sig inte veta hur ett samlag går till, men beskriver hur han tvingat ned den ett år yngre flickan på golvet och trevat under hennes kjol, "när han 'fann det intressant att känna efter hur en flickas könsorgan voro beskaffade". Det korta förhöret avslutas i en allmänt uppfostrande hållning. Biträdet säger sig inse att han betett sig olämpligt "och uppgav, att han aldrig mera kommer att företaga någon liknande handling". Med detta uttalande fann sig polisen och åklagaren nöjda och ärendet avskrevs.

Det var inte ofta de jämnåriga flickorna tillskrevs en sådan komplett okunskap om sexuallivets teknikaliteter. Avsevärt yngre flickor än det manliga affärsbiträdet misstänktes vara bärare av en långt mindre

oskyldig sexualitet. Otukt med kvinna under tolv år var en brottskategori som på flera sätt gränsade till våldtäktsutredningarna. I dessa ärenden kunde flickor som ännu inte fyllt tio år utmålas som veritabla lolitor, förföriska och lockande, likaväl som den utpekade kunde skylla en tolvårig flickas brådmogenhet på att hon kikat i en bok av "sexualupplysningskaraktär" som legat kvarglömd på köksbordet. Den flicka som med hjälp av egen nyfikenhet eller andras upplysningar skaffat sig en viss insyn i sexuallivets mysterium sågs inte som lika oskyldig som den förmodat okunniga. Sexualiteten låg slumrande i kvinnokönet och väl väckt betraktades den lilla flickan med samma misstro som den fullvuxna kvinnan.

Att komma till tals

Med denna artikel har jag velat visa hur en omfattande sexualisering av kvinnorna, som i huvudsak var det som i förlängningen banade väg för ifrågasättandet av deras trovärdighet, skedde i form av berättelser och genom berättande. Med hjälp av moraliskt färgade framställningar om vad som hänt före, under och efter de skeenden som nu skulle avgöras som brott eller ej förmedlades i förhör, medicinska- och psykiatriska utlåtanden, samt rättegångar, sammansatta bilder av individuell skuld och oskuld, trovärdighet och lastbarhet.

I den övergripande utredande och rättsliga kontext vi har att göra med var berättandet därmed alltid ägnat att åstadkomma något, att skapa och kommunicera en uppsättning moraliska positioner. Detta konstaterande gäller oavsett vilken sorts berättelse och vilken sorts berättare vi väljer att fokusera. Vare sig vi analyserar mannens eller kvinnans egna versioner, fördjupar oss i åklagarens eller försvarsadvokatens framställningar, eller granskar de rättspsykiatriska karak-

tärsomdomena framstår berättandet som den strategiska intrycksstyrningens primära medel. Därför är det också en väsentlig poäng att denna sexualisering ägde rum tvärs igenom olika materialkategorier. Det är just genom att den kvinnliga anmälaren drabbas av ett så massivt ifrågasättande som hennes position blir så utsatt.

Avslutningsvis kan vi alltså konstatera att den förment neutrala rätten inte klarade sig utan kunskap om den enskildes karaktär och därmed trovärdighet. Men härigenom kom man också att upprätthålla något annat. Genom urvalet av de ärenden som gick till åtal och fällande dom vidmakthöll rättsapparaten de åtskillnader som lagen menade sig stå över. I samma stund som det för polisen och domstolen framstod som väsentligt att ta reda på om kvinnan borde placeras inom ramen för en idealiserad eller oönskad kvinnlighet och om mannen borde betraktas som endera normal eller avvikare, befestes idén om en koppling mellan personlig moral och individuell trovärdighet. Härigenom bidrog också rätten till reproduktionen av de stereotyper som ledde till att bara *vissa* män kom i fråga som förövare och bara *vissa* kvinnor som offer.

Förvisso understödde rättsapparaten ibland kvinnors anmälningar om våldtäktsbrott. Men så länge som trovärdighet och karaktär länkades samman på det sätt som skedde kunde varken polis, åklagare eller domstol tro på en kvinnlig anmälare såvida hon inte var gravt misshandlad, särskilt skyddsvärd eller angripen av en förövare med uttalat dålig social prognos. För kvinnorna var det allt annat än lätt att få komma till tals inför rätten. Detta är nu heller inte så underligt, när allt kom omkring var det bara en begränsad uppsättning berättelser som rättsapparaten var beredd att lyssna till.

Noter

- 1 Jag vill tacka både redaktionen för denna tidskrift och de två anonyma bedömare för värdefulla synpunkter. För kvarvarande brister är jag naturligtvis ensam ansvarig.
- 2 Det ska redan nu sägas att tyngdpunkten i framställningen ligger mer på polisens och domstolens prioriteringar än på männens och kvinnornas egna versioner av vad som hänt. Hur kvinnorna här aktivt konstruerade sig själva som offer och männen som förövare diskuteras däremot ingående i Ekström 2002a, 2002b. I dessa sammanhang visas också på ett mer utförligt sätt hur männen kunde agera för att ifrågasätta och ta udden av dessa beskrivningar (se även Ekström 2001).
- 3 Tilläggas ska att Labov här talar om så kallade personliga erfarenhetsberättelser.
- 4 Lars-Christer Hydén har på ett likartat sätt analyserat utredningar rörande tvångsomhändertaganden som *institutionella berättelser* (Hydén 1995) medan Bernard Jackson betonat hur rätten är både grundad på och beroende av *narrativa* konstruktioner (Jackson 1990, även Bennet & Feldman 1981). Berättelsen har även en central roll i rättens självförståelse. I domar och i domskäl benämner man utsagan *berättelse* just för att understryka att denna är en partsinlägga. Till skillnad från vad här är möjligt att göra kan rätten emellertid inte koppla loss berättandet från dess verklighetsanspråk (jfr Svensson 1997:226f).
- 5 För ett snarlikt förfarande se Jack Clark och Elliot Mishler 1997. Walter Fisher står för ett än öppnare perspektiv: "by narration I mean symbolic actions – words and/or deeds – that have sequence and meaning for them who interprets them" (Fisher 1987:58).
- 6 Såväl våldtäkt som våldtäktsförsök var överträdelser som lagen belagt med kännbara repressalier. Vid tiden för undersökningen definierades våldtäkten av huvudparagrafen i brottsbalkens 15 kapitel. I den 12 § konstaterades här att: "tager man kvinna med våld och, emot hennes vilja, med henne övar otukt eller tvingar man henne därtill genom hot, som innebär trängande fara; varde dömd till straffarbete från och med fyra till och med tio år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande; må tiden för straffarbetet nedsättas till två år. Fick kvinnan av den gärning svår kroppsskada; dömes till straffarbete på livstid eller tio år: ljöt hon därav döden; dömes gärningsmannen till straffarbete på livstid" (*Sveriges Rikes Lag*, av år 1946).
- 7 I avhandlingen följs ett ingående studium av polisens *dossierer*, dvs de mappar där allt material rörande utredningen samlades, av en granskning av den rättsliga *akt* som visar på de förhandlingar som tog vid i de (17) fall som ledde

- till åtal och de (11) som resulterade i en fällande dom. Vad gäller huvudstaden dömdes således inte mer än två personer per år under perioden 1946–50 för våldtäktsbrott. För en källkritisk diskussion av det material som undersökningen bygger på hänvisas till Ekström 2002a.
- 8 Alla citat som förekommer i texten är i original, förutom att personnamn och (ibland även yrken) är fingerade.
 - 9 Karin Jansson (2002) visar att detta är en företeelse med seglivade historiska rötter.
 - 10 Manlig omoral länkades istället till andra anstötliga handlingar än de sexuella, som grovt språk, fysisk våldsamhet eller spritmissbruk.
 - 11 Att ett sådant perspektiv var för handen visas av de särskilda förundersökningar och rättspsykiatriska utredningar som domstolen kunde besluta om. För männen kunde det tveklöst få allvarliga följder om de såg ut att leva upp till bilden av våldtäktsmannen *som typ* (Ekström 2001, 2002a).
 - 12 I läkarutlåtandena betonas istället ofta att flickan är "för sin ålder väl utvecklad", att hon har "väl utvecklade relativt stora bröst", "kvinnliga" former eller "fullt utvecklad" könsbehåring. Flickorna placeras med andra ord in på en skala av uppnådd fysisk eller anatomisk kvinnlighet (jfr Salomonsson 1998:100).
 - 13 Åsa Bergenheim har visat hur skälen för att omhändertaga de flickor som på 1930- och 1940-talet blev placerade på uppfostringshem i oproportionerligt hög grad hade att göra med deras sexuella beteende (Bergenheim 1994:229ff, 281). Pojkarna blev omhändertagna för att de stal eller levde rövare i stadens offentliga utrymmen, flickorna för att de hade gjort, i vuxenvärldens ögon, ovälskade sexuella erfarenheter. Då spelade det mindre roll om erfarenheten i fråga var frivillig eller påtvingad (jfr Sundqvist 1994:168f, 207, Salomonson 1998:110).
 - 14 Om männen är gifta eller lever ihop med en kvinna kan det dock hända att de polisiära utredarna försöker utnyttja denna förbindelse för att få tillgång till deras beteenden i sängkammaren: "I sitt intima umgänge med fru Södergren, har Andersson varit mycket försynt och lugn och hon har aldrig förmärkt, att han varit på något sätt abnorm". Ur polisens förhör, 1950. Typiskt sammanfaller detta intresse för mannens sexualia med ärenden som rymmer ett avsevärt inslag av risktagande och brutalitet, eller då det råder en iögonfallande åldersskillnad mellan mannen och kvinnan.
 - 15 Att uppgiftslämnarna då även kan få fungera som karaktärvittnen är tydligt också i skrivningar som: "Fru Karlsson kände familjen Kask sedan slutet av år 1947, och hon hade funnit, att fru Kask var en skötsam och respektabel kvinna". Ur polisens dossier, 1948.
 - 16 På många sätt var alltså förhörens platsen för ett *strategiskt* berättande. Som Susanne Nylund Skog påpekar kontrollerar dock berättaren aldrig fullständigt effekterna av sitt eget berättande. Berättelser är handlingar som åstadkommer saker och ting, men utan att vi någonsin kan vara helt säkra på vad framförandet kommer att leda till (Nylund Skog 2002:16).
 - 17 I en studie över polisförhör som kommunikationssituation framhåller Linda Jönsson just förhörets karaktär av ett samarbete. Polisen och den utfrågade har ett gemensamt intresse av att få till stånd en redogörelse som så klart som möjligt presenterar den hördes uppfattning om vad som inträffat (Jönsson 1988).
 - 18 I de flesta fall, om än inte alltid, avslutas förhören med den hördes underskrift.
 - 19 Enligt Jönsson (1988) sker det ofta signifikanta skillnader i innebörden när muntliga polisförhör omvandlas till text. De skillnader hon diskuterar är dock inte av det slaget att en avgörande *poäng*, som att kvinnan understryker sin egen respektabilitet eller att mannen tvärtom utmålar henne som prostituerad eller lösaktig, riskerar att missuppfattas.
 - 20 Detta krav på uppsåt kan förstås som: för att våldtäkt ska föreligga ska mannen ha haft en avsikt att, mot kvinnans vilja, tilltvinga sig köns- umgänge (Dahlberg m fl 1989:216). I praktiken tillskriver lagen därmed mannen ett tolkningsföretade (Andersson 2002, Wendt Höjer 2002). För att uppsåt ska föreligga måste den man som misstänks för våldtäkt själv ha förstått att kvinnans motstånd varit allvarligt menat och inte bara spelat.

Litteratur

- Adler, Zsuzsanna 1987. *Rape on Trial*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Amsterdam, Anthony och Jerome Bruner 2000. *Minding the Law. How courts rely on storytelling, and how their stories change the ways we understand the law – and ourselves*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London.
- Andersson, Ulrika 2002. Det gränslöst feminina. Kvinnliga kroppar och sexualiteter i rättslig hantering av våldtäkt. I: Inger Lövkrona (red) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bennet, Lance och Martha Feldman 1981. *Reconstructing Reality in the Courtroom:*

- Justice and Judgment in American Culture*. Tavistock, London.
- Bergenheim, Åsa 1994. *Barnet, libido och samhället. Om den svenska diskursen kring barns sexualitet 1930–1960*. Höglund, Grängesberg. (Diss)
- Boëthius, Maria-Pia 1976. *Skylla sig själv. En bok om våldtäkt*. LiberFörlag, Stockholm.
- Boëthius, Maria-Pia 1990. *Patriarkatets våldsamma sammanbrott & varför våldtäkt finns*. Bonnier, Stockholm.
- Bruner, Jerome 2002. *Making Stories. Law, Literature, Life*. Farrar, Strauss and Giroux, New York.
- Christie, Nils 2001. Det idealiska offret. I: Malin Åkerström & Ingrid Sahlin (red) *Det motspänstiga offret*. Studentlitteratur, Lund.
- Clark, Jack och Elliot Mishler 1997. Att hantera patienters berättelser. En ny syn på läkarens uppgift. I: Lars-Chister Hydén & Margareta Hydén (red) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Liber, Stockholm.
- Dahlberg, Anita 1989. *Kvinnors rätt*. Tiden: Folksam, Stockholm.
- Drakos, Georg 2000. Det osagda och det osägbara. I: Ulf Palmenfelt (red) *Aspekter på narrativitet. Barnkultur-forskning i Norden 2*. Nordiskt nätverk för folkloristik, Åbo.
- Eivergård, Mikael 2000. Bör först steriliseras. Anstalt, patient och steriliseringar vid Salberga sjukhus. I: Gunnar Broberg m fl (red) *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*. Ugglan, Lund.
- Ekström, Simon 2001. Från Last till lust. Våldtäktsärenden i Stockholm 1946–1950. I: Inger Lövkrona (red) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Nordic Academic Press, Lund.
- Ekström, Simon 2002a. *Trovärdighet och ovärdighet. Rättsapparatus hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott. Stockholm 1946–50*. Gidlunds, Hedemora. (Diss)
- Ekström, Simon 2002b. Ärbarhetens gränser. Kvinnors anmälningar om våldtäktsbrott 1946–50. I: Lena Gerholm (red) *Lust, lidelse och längtan. Kulturella perspektiv på sexualitet*. Natur och Kultur: Stockholm.
- Emerson, Robert 1996. Konstruktionen av grovt våld och våldsoffer. Att framställa ett besöksförbud. I: Malin Åkerström (red) *Kriminalitet, Kultur, Kontroll. En antologi*. Carlsson, Stockholm.
- Fisher, Walter 1987. *Human Communication as Narration: Towards a Philosophy of Reason, Value and Action*. University of South Carolina Press, Columbia.
- Förslag till Brottsbalk. Avgivet av Straffrättskommittén*. 1953. SOU 1953:14.
- Goffman, Erving [1959]1974. *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Hydén, Lars-Chister 1995. Det sociala misslyckandet som berättelse. I: *Socialvetenskaplig tidskrift* vol 2 nr 3.
- Jackson, Bernard 1990. Narrative Theories and Legal Discourse. I: Christopher Nash (red) *Narrative in Culture. The Uses of Storytelling in the Sciences, Philosophy and Literature*. Routledge, London & New York.
- Jansson, Karin 2002. *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. Uppsala univ, Uppsala. (Diss)
- Jönsson, Linda 1988. *Polisförhöret som kommunikationssituation*. Tema kommunikation: univ, Linköping.
- Labov, William 1972. *Language in the Inner City*. Philadelphia University of Penn-

- sylvania, Philadelphia.
- Nylund Skog, Susanne 2002. *Ambivalenta lustar och mångtydiga berättelser. En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholms univ, Stockholm. (Diss)
- Ortner, Sherry 1975. On Key Symbols. I: *American Anthropologist* vol 75 nr 5.
- Palmblad, Eva 2000a. Abortpolitikens dolda dagordning under trettio- och fyrtiotalen. I: Gunnar Broberg m fl (red) *Fem uppsatser om steriliseringen i Sverige*. Avd för idé- och lärdomshistoria, univ, Lund.
- Palmblad, Eva 2000b. *Den disciplinerade reproduktionen. Abort och steriliseringspolitikens dolda dagordning*. Carlsson, Stockholm.
- Salomonsson, Karin 1998. *Fattigdomens besvärjelser. Visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*. Historiska Media, Lund. (Diss)
- Sutorius, Helena 1999. Södertäljemålet och frågan om kvinnors sexuella självbestämmanderätt. I: Görel Granström (red) *Lika inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*. Iustus, Uppsala.
- Sundkvist, Maria 1994. *De vanartade barnen. Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903–1925*. Hjelm, Uppsala. (Diss)
- Svensson, Eva-Maria 1997. *Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten*. Iustus, Uppsala. (Diss)
- Sveriges Rikes Lag 1946*. P A Norstedt & Söners förlag, Stockholm.
- Temkin, Jennifer 1987. *Rape and the Legal Process*. Sweet & Maxwell, London.
- Wendt Höijer, Maria 2002. *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin*. Liber, Stockholm. (Diss)
- Wennstam, Katarina 2002. *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.